

KÉT EMLÉKIRAT A FORRADALMAK KORÁRÓL

Károlyi Mihályné: *Együtt a forradalomban. Emlékezések.* (Európa Könyvkiadó 1967.); Harrer Ferenc: *Egy magyar polgár élete I.* (Gondolat Könyvkiadó 1968.)

A most bemutatásra kerülő két memoárt nem csupán a megjelenés időpontja sodorta egymás mellé (Károlyiné írására két éve vártunk), hanem a szerzők által megélt és megírt kor, az alapvető kérdések hasonló megítélése is összeköti őket. Mindkét mű csak az életutak első felét mutatja be, amelyek csúcsa az 1918–19-es polgári demokratikus forradalom. Károlyiné maga és férje életét az országból való kényszerű távozásukig, Harrer pedig közügyi működését a székesfőváros életébe történt másodszeri bekapcsolódásáig, az 1925. évi törvényhatósági választásokig írta meg. Persze hőseink — ha a haladás vonalában találkoztak is — társadalmilag nagyon eltérő életutat jártak meg. Milyen, szinte elképzelhetetlen különbségek választották el egymástól még a századfordulót követő évtizedekben is leegyszerűsítve csak az uralkodó osztályoknak nevezett társadalmi csoportokat! „Világéletünkben utáltuk a burzsoákat, és most íme, egyszerre mi is burzsoák lettünk. Nem értem ezt az egészet!” — idézi 1919-ben méltatlankodó nagynénjét Károlyiné. Emlékirataink e két társadalmi környezetből: az arisztokrácia világából és a budapesti középpolgárság, illetve hivatalnok-értelmiség köréből induló életutakról tudósítanak. Mindkettő írója tudatosan és sikeresen arra törekedett, hogy mind a magát közvetlenül érintő, mind a történelmi események kapcsán ne az esetleg később változott megítélését vetítse vissza, hanem mindig *akkori* önmagát mutassa be. E teljes mértékben méltánylandó törekvésüket siker koronázta. Károlyi Mihályné a nagyobb bizonyosság kedvéért művét forrásértékű függelékkel is megtoldotta (*Kivonatok naplóból 1914–1919*). Harrer Ferenc könnyebben eleget tehetett a maga állította igénynek, hiszen memoárja jelentősebb részét már 1920–24-ben papírra vetette. Talán innen ered, hogy néhol már-már anakronisztikusnak érezzük túlságosan saját-szemponytú szemléletét.

Károlyi Mihályné Andrassy Katinka emlékezéseinek első részét gyermekkorától férjével való megismerkedéséig terjedő időszaknak szánja. Egyik kritikuskával ellentétben, aki szerintünk eltúlozta a gyermekkorban átélt s itt megörökített „nevelési” procedúrákat, úgy látjuk, hogy inkább a visszaemlékezés örömeiből eredő derű hatja át e fejezeteket. A gyermekkor élményeit (pl. a dubrini s a terebesi emlékeket) szépíróra vallóan ábrázolja. Későbbi fejlődésére, érdeklődésére is hatással vannak a társadalmi igazságtalanságokról nyert olyan benyomások, mint pl. a „jogosan” agyonlőtt orvvadász és a bosszúból meggyilkolt vadőr esete. Meghatározó élményei persze elsősorban nem ezekből, hanem intellektuális családi környezetéből erednek.

Nem szépít s mégis emberközelbe tudja hozni családját s tágabb társadalmi környezetét, azt a világot, amelynek haladásellenes volta saját korában sem volt kétséges. A politikai boszorkánykonyhán általános, de plurális választójogot kifőző, koalíciós belügyminiszter nagybácsi portréjához például hozzátartozik az is, hogy szerette a művészeteket, s publicisztikai írásait, beszédeit nagy műgondal készítette el. Attól, hogy Károlyiné megbecsülő szeretettel tud beszélni róla, Ducí bácsiról, nem változik meg történelmi értékelése, de gazdagabbá lettünk egy hiteles jellemrajzzal. Károlyiné is meggyőz bennünket, hogy Magyarországon lényegében *családi alapon* „csinálták” a politikát (Margit rakpart, Szentkirályi utca stb.). Milyen anakronizmus s társadalmilag mégis mennyire valóságos,

hogy itt, Európa közepén a XX. században a hivatalos és hivatásos közelet vezetése feudális eredetű latifundiumokon nyugodott.

Harrer Ferenc annak a jórészt budapesti középpolgári rétegnek volt a képviselője, amely — ha erőltetnül is — megpróbált szerephez jutni az országos politikában is. Apja Budapest megalakulásáig óbudai polgármester, akit éppen 1848-ban választottak meg városi őrökké, haladó gondolkozású polgármester volt. Harrer Ferencet a családi hagyomány az apa művének folytatására készítette. Jogot végzett s a székesfőváros szolgálatába lépett. A memoár első fejezeteiből egy tehetséges fiatalember buktatókkal teli hivatali pályája rajzolódik ki előttünk. Harrer saját életútjának bemutatásával várospolitika- s hivataltörténetet is ír, precíz s kiegyensúlyozottan. A *polgári szervezkedés első kísérletei* c. fejezet éppenséggel a tudomány mulasztását pótolja a Magyar Városok Országos Kongresszusa nevű szervezet történetének bemutatásával.

Maguknak a forradalmaknak — beleértve közvetlen előzményeiket is — viszonylag kisebb teret szentelnek a szerzők, mondanivalójuk viszont e fejezetekben mindenképpen súlyosabbá válik. Károlyiné férje emlékiratához (*Egy egész világ ellen*) képest is tud újat mondani a polgári demokratikus forradalomról, Elég baj, s elsősorban nem is „szakmailag”, hanem társadalmi tudatunk fejlődése szempontjából sajnálatos, hogy fél évszázad múltán még mindig a kor szereplőinek kell megértetni az akkori idők értelmét, s mintegy újra megharcolni egykori küzdelmüket. (Természetesen a szerző egyes megállapításaival — pl. a Károlyi-kormány wilsonizmusának megítélésével — a szakkritika bizonyára vitatkozni fog.) A részletekből két, történetileg fontos momentumot emelnénk ki. Az egyik a Károlyi Mihály békés hatalomátadása hamis változtatával való újólagos leszámolás, a másik a volt köztársasági elnök eddig homályban maradt 1919. március végi bécsi diplomáciai missziójának ismertetése.

Károlyiné azt írja, hogy a Tanácsköztársaság idején *hitt* az „új tanokban”, a „megváltást Magyarországnak... főleg a *világ forradalmától*” várta. Hihetünk neki, bármennyire nagy is a távolság a néhány évvel ezelőtti önmaga és a meggyőződéses *szocialista* asszony között. Férje felszabadító hatása, a háború szörnyűségei s az orosz forradalom eredményezte világszemléletének gyökeres megváltozását. („Családom felfogásától egy világ választ el... Az a világrend, amely felelős a mézszárlásért, és azok a történelmi és kiváltságos osztályok, amelyek a népek sorsát ily rosszul vezérelték, bizonyítják be legjobban, hogy ezt a meglevő rendet el kell söpörni” — írta naplójába 1917. május 20-án.)

Harrer Ferenc az előző fejezetekre is jellemző szigorú tárgyilagossággal számol be az októberi forradalomban játszott szerepéről. Az akkor már alpolgármesteri székben ülő fővárosi politikust a forradalom előtti évtizedben kifejtett progresszív működése természetesen a Nemzeti Tanácshoz és személy szerint Károlyi Mihályhoz kapcsolta. Nem kereste, de becsülettel elvállalta s teljesítette merőben új megbízásait. Előbb bécsi követ volt, majd megszervezte a Külügyminisztériumot, amelynek Károlyi köztársasági elnökké való megválasztása után adminisztratív vezetője lett. A proletárdiktatúra idején érdemleges tevékenységet nem fejtett ki, de a budapesti városháza vezető tisztviselőivel ellentétben, nem volt az új rend ellensége sem. A Peidl-kormány idején — vagy mint a fejezet címben jelzi, *A proletárdiktatúra és az ellenforradalom között* — a főváros kormánybiztosa volt. A kor története iránt érdeklődő számára több vonatkozásban újat mond a politikai élettől való kényszerű visszavonulás (1920—1924) esztendeiről szóló fejezet. Különösen érdekes azon törekvések bemutatása, amely a korábban progresszív nézeteket valló budapesti közép- és kispolgárság, illetve értelmiség liberális alapon való megszervezésére irányultak.

Mindkét emlékirat befejezetlen. Károlyi Mihályné irásának további részei, amelyek Londonban már megjelentek, a közeljövőben várhatók. Bízunk benne, hogy Harrer Ferenc memoárja sem marad csonka.

RUSZOLY JÓZSEF